
Центар за културу „Масука“, Велика Плана
Дом културе „Влада Марјановић“, Старо Село
Институт за савремену историју, Београд

Редакциони одбор

Проф. др Момчило Павловић
Др Коста Николић
Предрај Георгијев
Јујослав Тодоровић
Небојша Штамболија

Уредници

Др Коста Николић
Јујослав Тодоровић
Предрај Георгијев

Рецензенти

Др Бојан Димићријевић
Проф. др Пејтер Раган
Др Павел Вавришук

Лектура

Марјана Шевановић

Технички уреднк
Младен Ацковић

Илутстрација на насловној страни: Карађорђево портрет из 1816,
аутор Владимир Боровиковски

ISBN 978-86-7403-213-8

Објављивање књиге помогла је Скупштина општине Велика Плана

Карађорђе и његово наслеђе у српској историји

Тематски зборник радова

Београд–Велика Плана 2017.

САДРЖАЈ

Предговор	5
Wolfgang Rohrbach ÖSTERREICH UND DIE KARADJORDJEVIC-DYNASTIE IM 19. JAHRHUNDERT	7
Дарко Ивановић ТОПОГРАФИЈА КАРАЂОРЂЕВОГ ПРИСУСТВА У ВЕЛИКОПЛАЊАНСКОМ КРАЈУ	33
Урош Шешум КАРАЂОРЂЕ И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК У УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ СТАРЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ У 19. ВЕКУ	41
Славиша Недељковић ИСЛАМСКИ ПРОЗЕЛИТИЗАМ И ЦЕНТРАЛНИ ДЕЛОВИ СТАРЕ СРБИЈЕ У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА 19. ВЕКА	53
Небојша Јовановић КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ 1842–1859 КАО ЛИЧНОСТ И КАО ВЛАДАР	67
Александар Савић КНЕЖЕВИНА СРБИЈА, ФРАНЦУСКА И ПОЉСКА ЕМИГРАЦИЈА У ВРЕМЕ РЕВОЛУЦИЈЕ 1848–1849.	85
Данко Леовац КНЕЗ МИХАИЛО И КАРАЂОРЂЕВИЋИ	107
Милош Јагодић ИСКУСТВА ИЗ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА У РАТНИМ ПЛАНОВИМА СРБИЈЕ ПРОТИВ ТУРСКЕ ИЗ 60-их ГОДИНА 19. ВЕКА	123
Сузана Рајић ПОСЛЕДЊИ ОБРЕНОВИЋ И ПРЕТЕНДЕНТИ НА СРПСКИ ПРЕСТО	137
Мила Михајловић ПОСЕТА ЗАХВАЛНОСТИ РЕГЕНТА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕВИЋА И СРПСКЕ ВЛАДЕ ИТАЛИЈИ: МАРТ 1916.	163

Драгомир Бонцић ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ КАРАЂОРЂЕВИЋА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	183
Милан Гулић КРАЉ АЛЕКСАНДАР У ДАЛМАЦИЈИ 1925. И 1929.	201
Јасмина Милановић КРАЉИЦА МАРИЈА КАРАЂОРЂЕВИЋ И ЖЕНСКО ДРУШТВО 1922–1941.	227
Никола Жутић КАРАЂОРЂЕВИЋИ И НАДБИСКУП СТЕПИНАЦ 1934–1941.	243
Коста Николић САВЕЗНИЦИ И ПИТАЊЕ МОНАРХИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ НА КРАЈУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	271
Момчило Павловић УКИДАЊЕ МОНАРХИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ	293
Срђан Цветковић ОБЛИЦИ РЕПРЕСИЈЕ РЕВОЛУЦИОНАРНИХ ВЛАСТИ ПРЕМА МОНАРХИСТИМА У СРБИЈИ 1944–1953.	327
СПИСАК АУТОРА	353

КНЕЖЕВИНА СРБИЈА, ФРАНЦУСКА И ПОЉСКА ЕМИГРАЦИЈА У ВРЕМЕ РЕВОЛУЦИЈЕ 1848–1849.

Апстракт: Акцент у раду је стављен на политику коју су водиле Француска и пољска емиграција према Кнежевини Србији. Циљ рада је да покаже шта је била намера, а шта резултат њихове политике према српској Кнежевини. Већи део рада је посвећен најорима француске дипломатије и пољске емиграције да утичу на Србију да се не описне пушем револуције, већ да остане под сизеренством Османског царства, а мањи, покушајима француских и пољских емисара да посредством Кнежевине Србије издејствују помирење Срба и Мађара у Угарској.

Кључне речи: Кнежевина Србија, Француска, пољска емиграција, Илија Гарашанин, Константин Николајевић, Адам Чарториски, Михаил Чајковски, Алфред Лефранс, Луј Леноар, Лудвик Бистрановски.

Фебруарска револуција у Француској 1848. године¹ била је покретач револуционарног таласа који је заплуснуо многе делове европског континента. Будући да су „париски догађаји и стару Аустрију раздрмали“,² Кнежевина Србија је била принуђена да предузме мере предострожности, да се револуционарни талас не прелије и преко њених граница.³ Да је догађаји не би изненадили, српска влада је живо пратила дешавања на европском континенту, а о чему је редовно била обавештавана посредством Константина Николајевића, српског дипломатског агента у Цариграду – капућехаје и посредством српског незваничног дипломатског агента у Паризу, Јована Мариновића, који је био један од

¹ Сви датуми у основном тексту дати су по новом календару, а у напоменама упоредо по старом и новом, или само по новом.

² Архив Србије (=АС), Лични фонд Илије Гарашанина (=ИГ), 340, Ј. Мариновић И. Гарашанину, Париз, 21. март 1848.

³ АС, ИГ, 409, А. Петронијевић, Т. Вучић Перишић, И. Гарашанин, С. Симић, Р. Дамјановић-Вамик Ефендији, Београд, 16/28. април 1848.

најближих сарадника Илије Гарашанина, српског министра унутрашњих дела. Мариновић је боравио у Паризу са прекидима, у периоду од 1847. до 1849. године. У писмима која је често упућивао Гарашанину током марта и априла 1848. године, Мариновић му је редовно саопштавао нове вести о дешавањима у Француској и активностима кнеза Адама Чарториског, који се налазио на челу конзервативно-монархистичког крила пољске емиграције, а чије је седиште било у „Хотелу Ламбер“ у Паризу. Током поменуте године Мариновић је имао више сусрета са пољским емигрантима и кнезом Чарториским, са којим је први пут ступио у контакт 1842. године, када се налазио на студијама у Паризу.⁴ У писму које је Јован Мариновић упутио Гарашанину 23. марта 1848. године, између осталог му је писао да је дошао до сазнања да Чеси и Илири [Хрвати – прим. А. С.] намеравају да оснују једно Словенско царство, у чији састав би поред Словена из Аустрије, ушла и Србија: „Ви знате, шта би из тога следовало. Место једног господара, кога смо кадри свагда с наше главе стрести, добили би гвоздене свезе, из који би се врло мучно могли изчупати.“ Један илирски представник из Загреба дошао је у Париз да се прво извести о томе какав став намерава да заузме француска влада поводом дешавања у Хабзбуршкој монархији, па да тек након тога „чини покушеније, да се добије граница на ползу Илирску“.⁵ Илирски представник је био један Пољак, чије нам име није познато, а који се након краткотрајног задржавања у Паризу, упутио у Галицију.⁶

Истог дана, када је Мариновић писао Гарашанину о плановима Чеха и Илира, у Србију је дошао Павле Чавловић, повереник Људевита Гаја, лидера Илирског покрета. У ноћи између 24. и 25. марта Чавловић је излезло прогласе по Београду, у којима се позивало на устанак против Турака и стварање илирско-српске државе са кнезом Александром на челу.⁷ Поменути догађај пружио је повод грофу Штирмеру, аустриј-

⁴ Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Лични фонд Константина Николајевића (=КН), I/2–36, Ј. Мариновић К. Николајевићу, Београд, 17/29. јул 1847; АСАНУ, Заоставштина Драгослава Страњаковића – II део, 14556/1339, Ј. Мариновић С. П. Книћанину, Берлин, 2/14. септембар 1847; АС, ИГ, 247, Ј. Мариновић И. Гарашанину, Париз, 24. октобар/6. новембар 1847; Исто, 340, Исти – Истом, Париз, 23. март 1848; Исти – Истом, Париз, 13/25. март 1848; Исти – Истом, Париз, 14/26. март 1848; Исти – Истом, Париз, 17/29. март 1848; Исти – Истом, Париз, 3. април 1848; Исто, 555, Исти – Истом, Париз, 8/20. јануар 1849; Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу, књ. I (од 29. март 1848 до 31. децембра 1858), средно Ст. Ловчевић, Београд 1931, бр. док. 1; Љ. Дурковић – Јакшић, Сарајво Југословена и Пољака у Паризу 1848–1849, Историјски часопис XIX (1972), 192–195.

⁵ АС, ИГ, 340, Ј. Мариновић И. Гарашанину, Париз, 23. март 1848.

⁶ АС, ИГ, 340, Ј. Мариновић И. Гарашанину, Париз, 13/25. март 1848.

⁷ Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848–1849, серија I, књ. 1 (март–јуни 1848), приредио Р. Петровић, Београд 1952, бр. док. 6, 21, 37; Политически и

ском посланику у Цариграду, да упозори Порту да се Србија споразумела са „иностраним Србима и Илирима, да у том плану постоји намера потрести турско царство са побуном осталих провинција Портних које ће Србија руководити, и тим начином збацивши господарство турско прогласити се за Краљевство србско“. У оваквим околностима Porta је одлучила да пошаље војне трупе на српску границу према Нишу. Међутим, захваљујући интервенцији Кора, драгомана француског посланства у Цариграду и Михаила Чајковског, сталног агента у Цариграду кнеза Чарториског, до тога није дошло. Они су представили порти да јој опасност не прети од Србије, већ од руског и аустријског двора, који су ступили у „тајно споразумјеније“ да укључе у састав својих држава поједине европске делове Турске.⁸ Мишљења смо да је стално истицање како од стране пољске емиграције,⁹ тако исто и од стране француске дипломатије, да постоји тајни уговор између Русије и Аустрије о подели европских делова Османског царства, утицало на Константина Николајевића да крајем марта или на самом почетку априла 1848. године састави план о „Србском вицекраљевству“, у оквиру којег би се нашле одређене турске европске територије.¹⁰ Иако је говорио „да се овакве мисли код нас сматрају као неко санљиво бунцање“, Илија Гарашанин је гајио извесну наду да ће Србију у томе подржати Француска, која је пропагирала начело народности, али и пољска емиграција.¹¹ Ослонац на Француску је подржавао и Јован Мариновић, који је био мишљења „да ће Француска подржати све оне народе, који штогод достојно предузели буду“, и „да се на Порту може највише дејствовати“ посредством француског посланства у Цариграду.¹²

културнооштински отношения России и Сербии в 30–50 – е годы XIX века. Документы российской МИД, ответственный редактор и составитель Е. П. Кудрявцева, Москва 2013, бр. док. 227, 228. Матје Лимперани, француски конзул у Београду, обавестио је свог претпостављеног у Паризу да је сан најнапреднијих људи у Србији, да се Кнежевина уједини са Бугарском и Босном. Извештаји француских дипломата из Београда у време револуције 1848–1849, приредила Љ. Кркљуш, Нови Сад 2009, бр. док. 3.

⁸ АСАНУ, Историјска збирка (=ИЗ), 14343/3, К. Николајевић А. Петронијевићу, Цариград, 24. март/5. април 1848; Писма Илије Гарашанина, књ. I, бр. док. 1; *Misja Franciszka Zacza w Zagrzebiu w 1848 roku*, przygotował D. Stranjaković, Przegląd Historyczny 52/2 (1961), бр. док. 4.

⁹ Пољаци су у фебруару 1848. године опоменили Порту да је њен главни противник Русија и да постоји могућност руско-аустријског споразума, који би имао за резултат поделу европских делова Османског царства, између ове две силе. М. Екмечич, *Гарашанин, Чарториски и Мађари 1848–1849. године*, Српско-мађарски односи и сарадња 1848–1867, ур. В. Крстић, Београд 1987, 1–2.

¹⁰ За више о Николајевићевом пројекту види: М. Јагодић, *Србија и Стара Србија (1839–1868). Наслеђе на јују*, Београд 2016, 95–98.

¹¹ Писма Илије Гарашанин, бр. док. 2.

¹² АС, ИГ, 340, Ј. Мариновић И. Гарашанину, Париз, 21. март 1848; Исти – Истом, Праг, 25. мај/6. јун 1848.

Останите верни Османском царству

Држање српске владе у овим бурним временима посебно је интересовало Француску и пољску емиграцију. Француска влада је страховала да се Србија не одвоји од Турске и падне под утицај Русије, која може да искористи заплетену међународну ситуацију и реши Источно питање у своју корист. Матје Лимперани, француски конзул у Београду, сваку акцију српске владе приписивао је руском утицају. Из тог разлога је током разговара са представницима српске владе стално истицао да Србија може да рачуна на помоћ Француске, само ако сачува добре односе са Турском: „Напуштајући Турску, која је према вама увек поступала очински, шта бисте добили? Ви бисте вероватно били прве жртве свог вероломства!“¹³ Колико је Француска страховала да Русија не искористи балканске националне покрете за своје циљеве, толико је исто и петроградски кабинет имао бојазан да то не учини француска влада. Стога је пуковник Григориј Иванович Данилевски, руски конзул у Београду, саветовао српској влади да остане у миру, јер је „то жеља и воља царска“.¹⁴ Међутим, савети Лимперанија и Данилевског нису, као што су они стекли утисак, били кључни за очување добрих односа између Србије и Порте. Томе је пре свега допринео страх од повратка династије Обреновића на српски престо, нестабилна унутрашњополитичка ситуација у земљи изазвана интригама Томе Вучића Перишића, војводе и кабинетског саветника, али и чињеница да је Србија неприпремљена дочекала револуцију.¹⁵

Док је француска влада покушала да утиче на Кнежевину Србију преко свог конзула, дотле је пољска емиграција то радила посредством свог сталног агента у Београду, Фрање Заха. Почетком 1848. године кнез Халчински, члан руског дипломатског представништва у Цариграду, пребацивао је Константину Николајевићу да се у Србији „више преуважавају савети Заха и Пољака... него ли Русије, којој свагда обште добро и благостојаније народа Србског на срцу лежи...“.¹⁶ На основу обавештења

¹³ *Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku*, бр. док. 4, 5, 9; *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 3–8; Д. Страњаковић, *Влада уставобрањеница 1842–1853. Унутрашња и спољашња политика*, Београд 1932, 116–117.

¹⁴ *Политические и културные отношения России и Сербии в 30–50 – е годы XIX века*, бр. док. 230, 235; *Српске новине*, бр. 49, 18/30. мај 1848; АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 21. јун/3. јул 1848; М. Екмечић, *Русија и народни покрети Балкана 1848. године*, Зборник Матице српске за историју 32 (1985), 37–38.

¹⁵ *Прејиска Илије Гарашанина*, књига I (1839–1849), скупио и за штампу средио Г. Јакшић, Београд, 1950, бр. док. 129, 133, 134, 141–150; *Писма Илије Гарашанина*, књ. I, бр. док. 2; АС, Збирка Драгослава Страњаковића (=ЗДС), к. 4, Ф III, А. Петронијевић И. Гарашанину, Београд, 10/22. август 1848, несређена грађа.

¹⁶ АСАНУ, ИЗ, 14343/2, К. Николајевић А. Петронијевићу, Цариград, 7/19. јануар 1848.

која је добијао од Чајковског, Зах је током прве половине априла 1848. године извештавао Илију Гарашанина о свим важнијим догађајима, како о онима који су се тicali Србије, тако исто и о онима коју су се тicali делатности пољске емиграције и кнеза Адама Чарториског.¹⁷ Међутим, Фрања Зах је 18. априла 1848. године напустио Београд, па самим тим и место сталног пољског агента. У писму које је упутио Гарашанину неколико сати пре свог поласка, нагласио је да треба да се направи словенски ланац, који ће повезати Србе из Србије са Србима из Аустрије и Турске, њих са Хрватима, Хрвате са Словацима и Чесима, а Чехе са Пољацима: „Тако нека пружимо руке и успећемо.“¹⁸

Михаил Чајковски није знао да ли ће Захово одсуство бити привремено или трајно.¹⁹ У писму које је требало да буде достављено Заху посредством Илије Гарашанина, Чајковски му је писао да ако буде посредством Илије Гарашанина, Чајковски му је писао да ако буде желео да се врати на своју дужност, да ће му он то дозволити, али под следећим условима, међу којима су били и ови: да утиче на Србе да не раде против „целости Отоманског царства“, и да „Новине Србске“ не пишу ништа против Пољске, па чак и ако то буде захтевао руски конзул Данилевски. У писму су били садржани и савети Чајковског српској влади. Чајковски је саветовао Србији да остане верна Османском царству, и да се под његовим сизеренством развија и припрема за будућност, која ће Србији донети благостање, јер ће се она наћи на челу Јужних Словена у Турској. Своју верност Порти Србија ће показати на тај начин што ће преузети улогу посредника између хришћана словенског порекла и саме Порте и тиме што ће проповедати слогу између хришћана и муслимана у Босни. Поред тога, Србији је саветовано да почне „руководити Словенима у Аустрији“, и одвраћа их од непријатељског става према Италијанима и Турској.²⁰ Несмотреношћу Константина Николајевића, писмо Чајковског је било послато заједно са званичном поштом која је била упућена Авраму Петронијевићу, књажевском представнику и министру

¹⁷ *Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku*, бр. док. 1–5, 8.

¹⁸ *Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku*, бр. док. 9. Зах се након одласка из Београда караткотрајно задржао у Загребу, а затим се упутио на Све-словенски конгрес у Прагу. Из Прага је отишао у Беч, а потом је током јесени 1848. године узео учешће у словачком покрету и ратовао против Мађара. *Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku*, бр. док. 10–16; АСАНУ, КН, V/5–5, И. Гарашанин К. Николајевићу, Крагујевац, 10/20. мај 1848; Народна библиотека Србије (=НБС), Заоставштина Гргура Јакшића (=ГЈ), Р 558 /IX/ 19, С. Херкаловић И. Гарашанину, Беч, 29. септембар/10. октобар 1848.

¹⁹ АСАНУ, ИЗ, 14343/3а, М. Чајковски Ф. Заху, Цариград, 7. мај 1848; *Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 6: Pisma pisana dr Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828–1850)*, sabrao i uvodom popratio V. Deželić, Zagreb 1909, бр. док. 35.

²⁰ АСАНУ, ИЗ, 14343/3а, М. Чајковски Ф. Заху, Цариград, 7. мај 1848; Исти И. Гарашанину, Цариград, 8. мај 1848.

иностраних дела. Својим поступком Николајевић је могао довести Гарашанина у незгодан положај, јер је до тада Петронијевић, „који је био врло искрен спрема г. Данилевском“, могао само сумњати о Гарашаниновим везама са Чајковским. Међутим, савети Чајковског да Србија треба да остане верна Османском царству свидели су се и Авраму Петронијевићу.²¹

Савет Чајковског да „Србија почне руководити Словенима у Аустрији“ и одвраћа их од непријатељског става према Италијанима, био је у духу политике коју је водила пољска емиграција. Користећи се догађајима који су потресали Европу 1848–1849. године, пољска емиграција и кнез Адам Чарториски интензивно су радили да остваре свој стари план – рестаурацију пољске државе. Будући да су „париски догађаји и стару Аустрију раздрмали“, Пољаци су сматрали да треба искористити ситуацију и омогућити успешност мађарском и италијанском револуционарном покрету, с циљем да се револуција пренесе и на пољске територије које су биле у саставу Русије, а што би имало за резултат обнову пољске државе. Да би се омогућила успешност мађарском и италијанском револуционарном покрету, требало је радити на измирењу Мађара и Јужних Словена и на повлачењу граничара из Италије.²²

Колику је важност придавала пољска емиграција Кнежевини Србији у овим бурним временима, најбоље се види из упутстава датих новоименованом француском дипломатском представнику на Порти, генералу Опику, а која су по свој прилици састављена уз учешће кнеза Адама Чарториског. Пошто је прво изложена улога и значај пољске емиграције и њених представника у решавању Источног питања, следи одељак који је посвећен Србији. У њему се каже да од свих провинција Османског царства Србија заузима прво место. По свом географском и политичком положају, по ратоборном карактеру својих становника и по историјским споменицима, српска Кнежевина је „опредељена да постане једног дана језгро једне нове државе, сложене из Славјана турски, Словенаца, Рвата, Крањца итд. (поданика аустријски)“. „Србија извршује велики утицај на покрајине илирске у Аустрији као: Рватску, Славонију и Далмацију, области које дају Аустрији до 60.000 најратоборнијих похотника“, тј. војника. Рад Србије на успостављању заједничке државе, имао би велики утицај на остале словенске народе, како у Османском царству, тако и у Хабзбуршкој монархији, па самим тим и на

²¹ АСАНУ, ИЗ, 14233/6–176, И. Гарашанин А. Карађорђевићу, Крагујевац, 2/14. мај 1848; Исто, КН, V/5–5, И. Гарашанин К. Николајевићу, Крагујевац, 10/22. мај 1848.

²² АС, ИГ, 226, 287; Исто, 538, А. Т. Брлић И. Гарашанину, Париз, 11. фебруар 1849; С. Шампоноа, *Лудвик Бишчоноовски, Дом Ламбер и француска дипломатија на Балкану (1840–1849)*, Зборник Матице српске за историју 33 (1986), 127–128.

Пољаке у Галицији, који би искористили ситуацију да порадe на сопственом ослобођењу.²³

Заха је на месту пољског агента у Београду требало да замени Лудвик Звјерковски Леноар, који је обављао дужност пољског агента у Србији од 1842. до 1843. године. Леноар је требало да прво иде у Загреб, па да тек након тога дође у Београд.²⁴ Међутим, он је одлучио да прво иде у Србију, с намером да посети Илију Гарашанина. Кренувши 13. јуна 1848. године из Цариграда, Леноар је стигао у Србију на самом почетку јула. Већ 5. јула, састао се са Гарашанином у Крагујевцу.²⁵ Колико је дана остао у Крагујевцу и о чему је конкретно разговарао са Гарашанином, није нам познато. Оно што знамо јесте да се 17. јула налазио у Београду. Тог дана је дошло до састанка у француском конзулату, којем су присуствовали Леноар, Лимперани, београдски мухафиз Мехмед-паша и Алекса Јанковић, који се налазио на челу Књажевске канцеларије. На састанку, који је сазван због победе проруске струје на Петровској скупштини, оличене у Томи Вучићу-Перишићу,²⁶ говорило се да одлуке те скупштине не би требало прихватити и да се Србија треба ослањати на Француску и Турску, а не на Русију, јер ће доживети судбину Влашке. Саветовано је да се Вучић ухапси, Гарашанин постави на место министра иностраних дела, а Константин Николајевић да делује у сагласности са Чајковским у Цариграду.²⁷

Сазнавши за Леноарово бављење у српској престоници, пуковник Данилевски позвао је у другој половини јула 1848. године Александра Ненадовића, помоћника министра унутрашњих дела, на разговор. Том приликом је Данилевски саветовао Ненадовићу да добро мотри на Леноара: „тај је човек као опасан и велика мутница код свију дворова

²³ НБС, ГЈ, Р 558 /V/ 39, Нота северу истока (Извод из Наставленија Генерала Аупика), Париз, 27. април 1848.

²⁴ *Pisma pisana dr Ljudevitu Gaji*, бр. док. 35.

²⁵ АСАНУ, ИЗ, 14343/10, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 2/14. јун 1848; Исто, 14343/13, Исти – Истом, 28. јун/10. јул 1848; *Претиска Илије Гарашанина*, бр. док. 169.

²⁶ Француска дипломатија је гледала на Тому Вучића-Перишића, као на руског човека. *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 12, 13; АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 22. август/3. септембар 1848.

²⁷ М. Екмечић, *Неколико уломака о руској политици према Јужним Словенима у вријеме револуције 1848. године*, Зборник за историју 26 (1982), 49–50. У непосредној вези са овим састанком свакако стоји и учествовање руске војске у гушењу револуције у Влашкој у јулу 1848. године (*Српске новине*, бр. 64, 9/21. јул 1848; *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 12, 13). Присуство руских трупа изазвало је извесно неспокојство код кнеза Александра и појединих министара. Неспокојство је трајало до првих дана августа, када су се руске трупе повукле у Молдавију (*Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 14).

примећен; он је и за вас особито у данашњем времену опасан...“.²⁸ Будући да је Леноаров боравак у Србији био познат Русији и Аустрији, српска влада је на све начине покушавала да га склони из Србије, па је Леноару чак изнесен и предлог да се прикључи српском револуционарном покрету у Угарској, јер је он „човек који је у многим биткама учествовао“, те би стога „од велике помоћи Србима на оној страни био“. Поред тога, свакако је у томе имала удела и чињеница да није била искључена могућност да Обреновићи искористе ситуацију и ставе се на чело српског покрета у Јужној Угарској. Гарашанин је предлагао да се тамо што пре пошаље са знањем београдског паше Стеван Петровић Книћанин, бивши државни саветник, који би предводио српски покрет и предухитрио двојицу претендента на српски престо. Сматрајући да би му у његовом подухвату „могао добро потпомагати“ Леноар, а нарочито приликом ратних операција против Мађара, Гарашанин се надао да ће Пољак пристати „да пође са Г. Книћанином“. Међутим, Леноар није пристао, јер је његов задатак био „политичким путем учествовати на примиренију“ Јужних Словена и Мађара.²⁹ Са предлогом српске владе био је упознат и Михаил Чајковски, који је писао Леноару „да иде у Карловце, ако у Загреб ићи неће, па онда да се прими једног предводителства Срба“.³⁰ Према мемоарским записима Михаила Чајковског, српска влада је била спремна да финансијски помогне формирање пољског легиона који би се борио на страни Срба у Јужној Угарској.³¹ Пољски легион јесте формиран, али се он борио на страни Мађара,³² док је број оних Пољака који су се борили на страни Срба био незнатан.³³

²⁸ АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 9/21. јул 1848.

²⁹ *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 183, 187; АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 12/24. јул 1848. Книћанин је прешао у Војводину 11. августа 1848. године (*Српске новине*, бр. 72, 5/17. август 1848; А. Николић, *Биографија верно својом руком написана*, приредили М. Р. Сарић и А. Ж. Петровић, Београд 2002, 103; АСАНУ, СК, 7051/229, Ј. Рајачић С. П. Книћанину, Карловци, 1/13. август 1848; Д. Странковић, *Влада уставобранишља*, 281–282). Савремена српска историографија употребљава погрешан датум, тј. 5. август (упореди: В. Ђ. Крстић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 144; Д. Микавица, Н. Лемајић, Г. Васић, Н. Нинковић, *Срби у Хабзбуршкој Монархији 1526–1918 1. Од Мохачке бишке до Блатовештенској сабора 1526–1861*, Нови Сад 2016, 436).

³⁰ *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 183.

³¹ *Записки Михаила Чајковског*, Русская старина 94 (август 1898), 451.

³² *Ramiętniki generała Antoniego Leziorańskiego od roku 1848 do roku 1863*, Lwów 1880, 26–74; *Српске новине*, бр. 23, 18/30. март 1849.

³³ АС, Поклони и откупи (=ПО), к. 95, бр. 50, 59; *Вљстникъ*, бр. 26, 7/19. август 1848; *Српске новине*, бр. 77, 24. август/5. септембар 1848; *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 255; АСАНУ, Стеван Книћанин (=СК), 7051/1017, Вноровски С. П. Книћанину, Тител, 24. јун 1849; Исто, 7051/1119, Исти – Истом, Мошорин, 25. јул 1849; Исто, 7051/1246, Исти – Истом, Мошорин, 7. август 1849; Љ. Дурковић – Јакшић, *Учештоване*

Леноар се налазио у Београду и током прве половине августа 1848. године. Будући да је Гарашанин помно пратио активности Обреновића, и имао одређене информације о сарадњи некадашњег српског кнеза Михаила Обреновића и Русије, сматрао је да треба учинити „мало интриге... противу Руса и Мијаила“, посредством Леноара, који је требало да о томе пише Чајковском у Цариграду.³⁴ Гарашанинове поруке Леноару преносио је Александар Ненадовић посредством Тимотија Кнежевића, секретара Књажевске канцеларије.³⁵ У другој половини августа Леноар је напустио Београд и отишао у Загреб. У Загребу се више пута састао са Јосифом Јелачићем, баном Хрватске и Славоније, и Људевитом Гајом.³⁶ Средином септембра Леноар се налазио још у Загребу. Међутим, његова мисија је доживела неуспех, јер су и бан Јелачић и Гај били за очување Хабзбуршке монархије. Поред тога, обојица су се надала „да ће под Аустрију потпасти“ и Босна, која би могла постати део Троједне краљевине – Хрватске, Славоније и Далмације.³⁷ Када се Леноар тачно вратио у Србију не знамо. Знамо само да се у децембру 1848. године налазио у Београду, на месту пољског агента.³⁸

Неколико дана пре Леноаровог одласка у Загреб, Илија Гарашанин је био обавештен посредством Константина Николајевића да ће Србију посетити артиљеријски капетан Алфред Лефранс, секретар француског посланства у Цариграду, са својим тумачем Ахметом, који је био потурчени Пољак.³⁹ Лефранс је стигао у Србију 23. августа 1848. године.⁴⁰ Шест дана касније, састао се са кнезом Александром Карађор-

пољских официра у српском покрету у Војводини 1848–1849, Зборник за славистику 3 (1972), 129–132.

³⁴ *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 192.

³⁵ АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић – И. Гарашанину, Београд, 27. јул/8. август 1848; Исти – Истом, Београд, 30. јул/11. август 1848.

³⁶ АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић – И. Гарашанину, Београд, 17/29. август 1848; *Политические и культурные отношения России и Сербии в 30–50 – е годы XIX века*, бр. док. 231; *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 216.

³⁷ АС, ИГ, 392, Т. Ковачевић И. Гарашанину, Загреб, 3/15. септембар 1848.

³⁸ К. Николајевић се правдао Гарашанину да гаодавно није обавештавао о општим политичким стварима, сматрајући да га Леноар о томе редовно извештава. АСАНУ, ИЗ, 14343/22, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 8/20. децембар 1848. Према мемоарским записима Јакова Игњатовића, који је у време револуције 1848/9. године, био сарадника Милоша Поповића, уредника *Српских новина*, које су излазиле у Београду, Леноар је често долазио у уредништво и доносио увек нешто интересантно за новине, а „особито о дипломатичној ситуацији у Цариграду“ (Ј. Игњатовић, *Мемоари. Райсодиге из прошлог живота*, приредио Ж. Бошков, Београд 1966, 297–299).

³⁹ АСАНУ, ИЗ, 14343/15, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 26. јул/7. август 1848.

⁴⁰ АС, ЗДС, к. 4, Ф III, В. Теодоровић И. Гарашанину, Алексинац, 12/24. август 1848; *Прејиска Илије Гарашанина*, бр. док. 208.

ђевићем у Београду.⁴¹ Приликом пријема код српског кнеза Лефранс је истакао да Русија, Аустрија и Пруска имају намеру да поделе Османско царство. Србија, Босна, Херцеговина, Црна Гора и Бугарска припале би Аустрији, као надокнада за изгубљене аустријске поседе у Италији, а Влашка, Молдавија и још неке територије Русији. Заузврат, Русија и Аустрија би поједине делове пољских територија уступиле Прусској. Међутим, Француска и Енглеска то неће допустити, истицао је Лефранс. Оне желе да се Османско царство одржи, али и да се од словенских народа оснује једно „Уставно Краљевство под суверенитетом султана; да Аустријско царство сасвим пропадне, и да се Пољско краљевство установи“. Будући да би реализација овог плана могла довести до ратног сукоба, Лефранс је саветовао кнезу да се Србија војно припреми „и колико више може симпатију и сојузничество христјанског народа у Турској на себе придобије“, зато што Француска и Енглеска „мисле Га [Александра Карађорђевића – прим. А. С.] главом христјанског народа у овом вице – краљевству утврдити“.⁴² У даљем излагању Лефранс је открио циљ своје мисије. Том приликом је рекао да је Чајковски обавестио француску владу и Порту да српска влада жели да се сачува интегритет Османског царства, али и да се изврши његово преуређење. Из тог разлога је он упућен у Србију, где је требало да провери да ли су идеје о преуређењу Османског царства, које је слао Гарашанин посредством Николајевића Порти, кнежеве. Кнез је одговорио да је одобрио Гарашанину да изнесе свој предлог Порти, сматрајући да је то најбољи начин за очување Турске, јер „славјански народи у Турској живећи... тврдо поуздање на мене имају“, и да их ја нисам уздржавао, они би се до сада побунили. Лефранс му је одговорио да „ако види Француска да се у вас совршено поуздати може, и ако се ви тврдо уздржите, као и самог влијанија Руског сачувате, Француска ће се за цело за вас својски заузети, а и Порта већ признаје своју ползу у томе“.⁴³

Након састанка са српским кнезом, Лефранс је имао сусрет са Томом Ковачевићем, повереником српске владе. Поступивши „сходно добијеним упустивима“ од Гарашанина, тако да нико не може помислити да је „од кога упућен“, Ковачевић је дошао у контакт са француским

⁴¹ АС, ЗДС, к. 1, Ф 1, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 17/29. август 1848. М. Екмечић погрешно наводи да се Лефранс састао са кнезом у септембру. М. Екмечић, *Гарашанин, Чаршориски и Мађари*, 24.

⁴² АС, ЗДС, к. 1, Ф 1, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 20. август/1. септембар 1848.

⁴³ АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 22. август/3. септембар 1848. Српској влади и кнезу Александру су непрестано током 1848. године стизале молбе од српских народних старешина из Османског царства. АС, ИГ, 278; *Писма Илије Гарашанина*, књ. 1, бр. док. 2.

капетаном посредством тумача Ахмета. Представљајући се да је из Босне, Ковачевић је током разговора нагласио да су босански хришћани, који се налазе у очајном стању, до сада очекивали помоћ од Русије и Аустрије, али увидевши да их ове две силе само обмањују, они се сада надају помоћи Француске: „Ми очекујемо и то, да се цело Славјански народ у Турској живећи у једну масу слије, једном христјанском правителству подвргне, и једнаким правима обдари. Ово праведно захтевајући, нежељимо суверености царску одбацију, него и надаље ћемо поданици његови, ако слободни, бити [подв. А. С.]. Ако се нама што скорије озбиљно не помогне, зулуми турски посведневно растећи, приморат ће нас, да по примеру човека, који када се топи и за огњено гвожђе прифата се, на оружје устанемо, и с мачем у руци слободу задобијемо, или сви изгинемо... Ми дакле молимо преко Вас слободно Ваше правителство, да увиди наше страданије и час пре руку помоћи пружи нам, те тако нас од досадашњег робства, као и убитачног уплива руског и аустријског ослободи.“ Након Ковачевићевог излагања, Лефранс му је одговорио да Француска енергично ради да се хришћани у Османском царству ослободе, али и да би најбоље било да се са овим упозна и француски конзул. Поновивши конзулу Лимперанију оно што је говорио Лефрансу, Ковачевић је на крају истакао да се босански хришћани највише уздају у „правителство српско“, које „нам може помоћи, ако му Француска буде пружила подршку“: „Ми са овим правителством и са осталим Славјанима у Царству Турском мислимо под једним народним правителством, и под врховним тоскојарством Порте бити, и совршено испуњеније ове жеље може нас задовољити.“ [подв. А. С.]. Разговор је завршен тиме што је Лимперани нагласио Ковачевићу да ће се Француска заузети за хришћане у Босни, али да неће трпети ниједан непријатељски акт уперен против Порте.⁴⁴

Током аудијенције код кнеза Александра, Лефранс је рекао да има намеру да се састане са Илијом Гарашанином.⁴⁵ Пошто је у преподневним часовима 8. септембра напустио Београд, Лефранс се преко Тополе, у друштву конзула Лимперанија и Константина Магазиновића⁴⁶, упутио у Крагујевац.⁴⁷ До сусрета са Гарашанином дошло је 10. септем-

⁴⁴ АС, ИГ, 392, Т. Ковачевић И. Гарашанину, Београд, 19/31. август 1848.

⁴⁵ АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 22. август/3. септембар 1848.

⁴⁶ Константин Магазиновић је био питомац српске владе који се школовао у Паризу. У Србију се вратио 19. јуна 1848. године (АС, ЗДС, к. 1, Ф 1, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 8/20. јун 1848). С обзиром на то да је говорио француски језик, Магазиновић је био додељен као пратња Лефрансу и Лимперанију, током њиховог путовања кроз Србију. АС, ЗДС, к. 1, Ф 1, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 24. август/5. септембар 1848.

⁴⁷ АС, ЗДС, к. 1, Ф 1, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 27. август/8. септембар 1848; *Претиска Илије Гарашанина*, бр. док. 215. Нетачна је тврдња руског историчара К. В. Никифорова да је Лефранс путовао по Србији у пратњи Звезркског, односно Леноара. Леноар тада, као што смо изнели у основном тексту, није био у Србији (К.

бра.⁴⁸ Обавештен посредством Александра Ненадовића о Лефрансовој аудијенцији код кнеза,⁴⁹ Гарашанин је писао Мариновићу 3. септембра 1848. године да „Французи као да одобравају ове наше жеље, и по свој прилици настојавају код Порте о том, но како ће Порта разумна бити да ово прими, ја још не знам“.⁵⁰ Међутим, током разговара са Лимперанијем, који се тича односа Србије и сизеренског двора, Лимперани није уопште поменуо српски пројекат о преуређењу Османског царства. Из тог разлога му је Гарашанин нагласио „*да је и њима [Француској влади – прим. А. С.] и Порти познато шта ми тражимо, и ми свагда при оном остајемо, јер је оно полза и наша и Портина*“ [подв. А. С.]. Ако Порта не буде то хтела да учини на леп начин, Срби ће се послужити различитим средствима, која нико неће моћи да сматра као подла, пошто су исцрпљени сви пријатељски покушаји у том правцу.⁵¹ Да би појачао утисак, Гарашанин је потом додао да му непрестано стижу жалбе из Босне и Бугарске, и „да је до сада успевао да умири раздраженост својих истоверника против Турака, али да не одговара за будућност“.⁵² Лимперани и Лефранс су давали Гарашанину „највеће надежде“, али само ако се мир у земљи одржи. Разговарајући са Лефрансом о војној спремности Србије, Гарашанин му је рекао да Србија има 35 топова и да ће их још лити, да има две батерије и да би Србија могла за час сакупити 150.000 добрих војника, а у случају нужде и преко 200.000.⁵³ Након сусрета са Гарашанином, Французи су се вратили преко Јагодине, Ђуприје, Манасије и Раванице за Београд, где су стигли 14. септембра. Београд су напустили у другој половини септембра. Пре свог одласка из Србије Лефранс је тражио од Константина Магазиновића да му састави кратак преглед о „устројству“ српске Кнежевине.⁵⁴ Док се Магазиновић занимао тиме,

В. Никифоров, *Начертание Илии Гарашанина и внешняя политика Сербии в 1842–1853*, Москва 2015, 158).

⁴⁸ АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 31. август/12. септембар 1848.

⁴⁹ АС, ЗДС, к. 1, Ф I, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 20. август/1. септембар 1848; АС, ИГ, 313, Исти – Истом, Београд, 22. август/3. септембар 1848.

⁵⁰ *Писма Илије Гарашанина*, књ. I, бр. док. 2. Писмо сличне садржине упутио је и Томи Ковачевићу: „Ја видим да је Француска брзо разумела она наша изјасненија која смо ми учинили о политическом стању Турске. За ово ми морамо особито бити благодарни Французима. И када ми икоју политику оћемо да сматрамо великодушном, Француска једина ово почтеније заслужује.“ АС, ИГ, 393, И. Гарашанин Т. Ковачевићу, Крагујевац, 24. август/5. септембар 1848.

⁵¹ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 218, 219.

⁵² *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 16.

⁵³ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 218.

⁵⁴ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 217, 218, 222; АС, ИГ, 313, А. Ненадовић – И. Гарашанину, Београд, 3/15. септембар 1848; Исти – Истом, 7/19. септембар 1848.

дотле је Матија Бан, повереник српске владе, састављао молбу у име хришћана из Босне, која је требало да буде предата Французима. У молби је наглашено да су босански хришћани више пута хтели да устану против „страшног тирјанства“, али да их је од тога одвраћала српска влада, која их је уверавала да ће се султан побринути за побољшање њиховог стања.⁵⁵ Циљ ове молбе и стално наглашавање члановима француске делегације да је стање хришћана у Османском царству несносно, и да се они нису побунили против Порте због уверавања од стране Србије да ће султан побољшати њихов положај, био је следећи. Требало је показати Французима да Србија има утицаја на балканске хришћане, те да стога треба убедити Порту да изврши преуређење Царства. Из тог разлога што „наше намере [Кнежевине Србије – прим. А. С.] за Порту нису непријатељске, зато она их је дужна пре разумети, него би Аустрија са Русијом доспела чинити какву делидбу од ових провинција, за накнаду изгубљених провинција на другој страни“.⁵⁶ Међутим, француска влада није пружила подршку Србији, а Порта је одговорила ћутањем. Константин Николајевић је у писму које је упутио Гаршанину 9. октобра 1848. године рекао да сматра да са Турцима „нетреба више никаква рачуна правити“.⁵⁷

Две недеље касније Николајевић је писао Гарашанину да му је Чајковски 22. октобра саопштио како француска влада има намеру да закључи са Србијом један уговор дефанзивног карактера, за случај ако би Русија са својим трупама улала у Србију, Турску и Аустрију, или хтела да наруши интегритет Турске, или да интервенише против слободе и независности народа који су се побунили. Савез би био начињен уз знање Турске ако би она била на страни Француске. Србија би морала да се обавезе да неће предузети против Порте ниједан непријатељски акт. У

⁵⁵ „Ако би Французи од оног лица [повереник српске владе који је требало да преда молбу у француски конзулат у име босанских хришћана – прим. А. С.] ипак захтевали да се они не подигну [босански хришћани на устанак – прим. А. С.] ондај, пошто се он томе дуго успротиви на један начин с разумним доказанијем да је то немогућно (које треба да га Г. Бан научи), ондај нека им на једно кратко време то обећа.“ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 222. М. Лимперани је у својој депеши од 6. октобра 1848. године обавестио париски кабинет да му је извесни свештеник Јевта донео бројне жалбе хришћана из Босне. Поред тога, Лимперани је навео да су та српски кнез и Гарашанин упозоравали, да уколико Порта не побољша стање босанских хришћана, да ће на пролеће 1849. године Босна „постати позорница великих догађаја“. *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 17.

⁵⁶ *Писма Илије Гарашанина*, књ. I, бр. док. 2. „Сојединеније славенски народа у једно и снабденије ови са добрим правима, био би један преки пут да се овај рачун дељења Турске поквари“, писао је Илија Гарашанин Авраму Петронијевићу из Крагујевца 28. августа 1848. године. *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 210.

⁵⁷ АСАНУ, ИЗ, 14343/20, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 27. септембар/9. октобар 1848.

случају да Турска уђе у савез са неком реакционарном силом и заузме непријатељски став према Француској и народима који су под њеном заштитом, онда ће Француска и Србија деловати сагласно, а ако буде потребно, Француска ће искрцати своје трупе на јадранској обали и ода-претити у помоћ Србији. Стога се у Србију шаљу два Пољака, Тефик и Корсак, који је много вешт на перу, и који ће допуњавати „у томе мно-го слабијег Леноара“, када се буду водили преговори и слали извештаји о стању ствари. Поред њих двојице, упућују се још два агента која ће ићи у Влашку и Ердељ и радити на савезу Срба из „Војводовине Србске“ и Румуна. Постојала је могућност да Француска пошаље директно аген-та из Париза у Србију, који ће у садејству са француским конзулом отпочети преговоре са српском владом. На крају, Николајевић је пренео Гарашанину молбу Чајковског, који је тражио од Гарашанина да у слу-чају да се Леноар нађе увређен што се сумња у његове способности, па му се даје помоћни агент, да Гарашанин целу ствар изглади и учини да Леноар стекне утисак како је он главни у целокупном раду.⁵⁸ Међутим, предлог о закључивању савеза није био дело француске владе, него чла-на француског посланства у Цариграду Кора. Кор је поднео предлог влади у Паризу, али је она одговорила ћутањем.⁵⁹

Тефик и Корсак су се крајем октобра 1848. године упутили у Србију, а у Влашку је требало да иде пуковник Забловски, док је Бибен-тин упућен у Ердељ. Бибентин је пре одласка у Ердељ требало да сврати у Србију, где му је дато 150 франака, односно 637,50 турских гроша.⁶⁰ Новац који је дат Бибентину Чајковски је предао Николајевићу 19. децембра 1848. године, а Николајевић је требало да новац што пре дос-тави Гарашанину.⁶¹ Што се тиче Забловског, који је ишао у Влашку „ради воених ствари“, Гарашанин је тражио да он успут сврати у Србију, јер је имао „особиту потребу са истим полковником говорити“.⁶² Нико-лајевић је писао Забловском да иде у Београд, и да се јави Константину Магазиновићу, секретару Попечитељства унутрашњих дела.⁶³ По свој

⁵⁸ АСАНУ, ИЗ, 14343/21, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 11/23. октобар 1848. Сматрамо да је предлог о савезу настао због поновног уласка руске војске у Влашку. *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 19.

⁵⁹ АС, ИГ, 350, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 24. октобар/6. новем-бар 1848.

⁶⁰ АС, ИГ, 350, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 18/30. октобар 1848.

⁶¹ АСАНУ, ИЗ, 14343/22, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 8/20. децембар 1848.

⁶² АСАНУ, КН, 1/17–592, И. Гарашанин К. Николајевићу, Крагујевац 2/14. окто-бар 1848.

⁶³ АСАНУ, ИЗ, 14343/22, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 8/20. децембар 1848.

прилици реч је била о пријему Забловског у српску службу, али до тога на крају није дошло.⁶⁴

Међутим, уместо Забловског, службу у Србији је добио један дру-ги Пољак, тополивац Њепшецки – Њепрак, који је дошао у Србију у првој половини октобра 1848. године.⁶⁵ Њега је у Србију упутио Чајков-ски, сматрајући да може бити од помоћи српској влади.⁶⁶ Гарашанин је тражио од Ненадовића да се Њепрак прими у службу, јер он има „веш-тине и за пушке и за топове“ и „ја имам за њега поуздану препоруку“. Посредник у томе је требало да буде Матија Бан, код кога се Њепрак налазио.⁶⁷ Крајем октобра исте године Њепрак је потписао уговор са српском владом на четири године, током којих је требало да „топове лије и оружје прави“. Међутим, он није испунио очекивања српске вла-де, те је због тога у другој половини 1850. године окончао своју службу у Србији.⁶⁸

Средиште пољско-француско-пијемонтске пропаганде

Водећи се чињеницом да интерес Француске захтева одржање Османског царства и да свака акција Србије доноси корист само Русији, конзул Лимперани је био противан слању србијанских добровољаца у „Војводовину Србску“. Сматрао је да то само иде у корист Русији, која би могла да искористи ситуацију и оствари свој утицај међу Словенима у Угарској. Да би се то спречило, било је неопходно радити на помирењу аустријских Словена и Мађара, сматрао је Лимперани.⁶⁹ Поред тога пос-тојала је бојазана да слање „србијанских самовољаца“ представља део припрема за рат против Турске.⁷⁰

У октобру 1848. године упућен је „један Пољак у Мађарску, Аус-трију и Србију, са писмима од министарства француског“. Био је то

⁶⁴ У свом извештају из Београда од 12. јануара 1849. године, А. Фабр, заступник француског конзула у Србији, писао је својим надређенима у Паризу, да је један пољски пуковник позван у Србију да ступи у њену службу, али да је на крају одбијен. Фабр је то приписивао руском утицају. *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 32.

⁶⁵ АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 5/17. октобар 1848.

⁶⁶ АСАНУ, ИЗ, 14343/20, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 27. септем-бар/9. октобар 1848; Исто, 9288, *Мемоари Константина Магазиновића* (=Мемоари), л. 26.

⁶⁷ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 233.

⁶⁸ АС, ИГ, 313, А. Ненадовић И. Гарашанину, Београд, 19/31. октобар 1848; Исто, 479, Исти – Истом, Топола, 30. јун/12. јул 1849; Исто, 678, К. Магазиновић И. Гарашанину, Лијеж, 30. април/12. мај 1850; Исто, 672, И. Гарашанин А. Ненадовићу, Рибарска Бања, 22. јун/4. јул 1850; АСАНУ, ИЗ, 9288, *Мемоари*, л. 26–27; *Писма Илије Гарашанина*, књ. I, бр. док. 10.

⁶⁹ *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 11, 12, 13, 15, 16, 19.

⁷⁰ Исто, бр. док. 29, 30.

пољски пуковник Лудвик Бистрановски, емисар кнеза Адама Чарториског и Жила Бастида, француског министра иностраних дела. Циљ његове мисије је био да ради на помирењу Јужних Словена и Мађара, и повлачењу граничара из Италије, чиме би се омогућио успех мађарском и италијанском покрету. Након тога би се прикупљене снаге Словена, Мађара и Италијана усмериле против пољских непријатеља. Из тог разлог се Бистрановски у периоду од новембра 1848. до јуна 1849. године налазио или у Јужној Угарској, односно у „Војводовини Србској“, или у Кнежевини Србији.⁷¹ Будући да није имао успеха током преговора са патријархом Јосифом Рајачићем, а до којих је дошло у другој половини новембра 1848. године, Бистрановски се у децембру упутио у Београд, зато што „сви Срби сматрају Београд за своју будућу престоницу“, тј. сматрајући да ће преко српске владе у Београду утицати на патријарха. Да би успешно остварио свој циљ, Бистрановски је током састанка са Гарашанином изнео идеју о прикључењу Бугарске, Босне и Херцеговине Кнежевини Србији. Извештавајући о томе новименованог француског министра иностраних дела, Друена де Луја, Бистрановски је нагласио да би требало да се ради на ослобођењу ових провинција у корист Србије, „која нуди највише изгледа у будућности и врши велики утицај на Србе у Аустрији. Тако ће се новој држави дати довољно снаге да буде супарник Русији, да јој се чак и одупре и корисно одбрани Порту“.⁷² Међутим, ова идеја није добила подршку Француске, која је желела „целовитост Османског царства, као нужног тега у целини европске равнотеже“. „Уосталом, народе тако мало напредне, какви су ови о којима је реч, преурањена еманципација би могла довести у још горе стање од оног у којем се налазе“, сматрао је Друен де Луј.⁷³

Почетком 1849. године пољска дипломатија је добила подршку од сардинске владе, која је намеравала да отпочне рат против Аустрије. Да би олакшала свој положај сардинска влада је радила на склапању офанзивног споразума са Мађарима, и стварању јединственог фронта против Аустрије. Из тог разлога је радила у садејству са пољским агентима на измирењу Срба и Мађара.⁷⁴ У склопу тих активности отворен је, уз помоћ пољске емиграције, почетком 1849. године сардински конзулат у Београду. Дужност сардинског конзула обављао је Марсело Черу-

⁷¹ АС, ИГ, 372; Извештаји француских дипломата из Београда, бр. док. 74–81; *Rapportnik jenerala Antoniego Jeziorańskiego*, 74–75; В. Ј. Вучковић, *Рад француских представника у Србији 1848–49 на измирењу Јужних Словена са Мађарима*, Зборник за друштвене науке 13–14 (1956), 151–154.

⁷² Извештаји француских дипломата из Београда, бр. док. 74, 75.

⁷³ Исто, бр. док. 38.

⁷⁴ АС, ИГ, 622, А. Монти и И. Гарашанину, Београд, 3. фебруар 1849; Исто, 538, А. Т. Брлић и И. Гарашанину, Париз, 11. фебруар 1849.

ти, који је стигао у Србију у другој половини марта исте године.⁷⁵ Месец и по дана пре Черутијевог доласка, тачније 1. фебруара 1849. године, у Београд је дошао пуковник Алесандро Монти, агент сардинске владе, који је требало да ступи у контакт са Леноаром и Бистрановским, и договори се са њима о заједничком раду на измирењу Јужних Словена и Мађара, и стварању јединственог фронта против Аустрије. Посредством Илије Гарашанина, Монтију је крајем фебруара обезбеђен „сигуран пролаз“ до Лајоша Кошута, председника угарске револуционарне владе.⁷⁶ Током марта и априла више је сардинских и пољских агената прелазило преко српске територије у Угарску.⁷⁷ Крајем априла 1849. године, на седници аустријске владе, а на основу једног анонимног извештаја из Загреба, саопштено је да је Београд постао средиште пољско-француско-пијемонтске пропаганде, која ради да узбуни Словене, како оне у Аустрији, исто тако и оне у Турској. Тамошњи француски конзул који је под упливом Пољака Леноара и пијемонтски конзул раде у том правцу. У истом смеру делује и Чајковски из Цариграда. Од Срба из Кнежевине Србије у том колу су Илија Гарашанина и Тимотије Кнежевић, секретар кнеза Александра.⁷⁸

Не верујте мутницама пољским

Улазак руске војске у Ердељ у фебруару 1849. године довео је до извесног неспокојства српске владе. Намеран да искористи новонасталу ситуацију, Фабр, члан француског конзулата у Београду, након што је пред Гарашанином истакао значај и улогу Србије међу словенским народима, рекао му је да присуство руских трупа у Ердељу представља најбољи доказ о постојању тајног руско-аустријског споразума. Представивши Гарашанину опасност по Србију од Русије, самоиницијативно му је сугерисао да српска влада треба да се обрати тајним путем Француској и представи јој све опасности које прети Србији од Русије. Поред тога, саветовао му је да Србија треба да повуче своје трупе из Мађарске,

⁷⁵ НБС, ГЈ, Р 558 /III/ 152, [Чајковски] (Леноару), Цариград 21. мај 1849; Извештаји француских дипломата из Београда, бр. док. 49.

⁷⁶ Извештаји француских дипломата из Београда, бр. док. 37, 39, 78, 79; АС, ИГ, 622, А. Монти и И. Гарашанину, Београд, 3. фебруар 1849.

⁷⁷ АС, ИГ, 474, А. Петронијевић и И. Гарашанину, Београд, 7/19. март 1849; Исто, 608, Ј. Рајачић Окружном одбору Вршачком, Велики Бечкерек, 19. фебруар/3. март 1849; Ј. Шљивић Ј. Гавриловићу, Кладово, 12/24. март 1849; Исти Истом, Кладово, 23. март/4. април 1849; Исто, 497, С. П. Книћанин и И. Гарашанину, Тител, 12/24. април 1849.

⁷⁸ *A Magyarországi 1848–49 – iki Szerb Fölkelés története*, III kötet, írta és kiadta T. József, Budapest 1935, бр. док. 765.

које ће једног дана бити опредељене да се боре против Аустрије. Фабр-ва акција је делимично уродила плодом. Кнез Александар се „у име сво-ва земље и у интересу слободе и благостања свих Јужних Словена“, 27. фебруара 1849. године писменим путем обратио Лују Наполеону Бона-парти, председнику Друге Француске републике, и затражио заштиту Француске од освајачких намера Русије и Аустрије.⁷⁹ Међутим, страх од Русије се показао неоснованим. Од руске интервенције је требало да страхују Мађари и Пољаци, а не Срби. Наиме, мађарска офанзива током пролећа 1849. године довела је Хабзбуршку монархију у критичан положај. Стога су током марта започели преговори између руског и аус-тријског двора о руској интервенцији у Мађарској, који су били круни-сани сусретом два цара – Николаја I и Франца Јозефа у Варшави, у мају 1849. године. Бојазан да би успех мађарског покрета, у којем су учешће узели пољски официри и војници, могао изазвати немире у руском делу Пољске, био је главни подстицај руском цару да упути своје трупе на угарско бојиште.⁸⁰

У таквим околностима, мађарски генерала Мор Перцел и његов начелник штаба пуковник Јожеф Колман су се у мају 1849. године, након успешно спроведене офанзиве у Банату, која је довела Србе у критичан положај, самоиницијативно обратили српској влади, са наме-ром да Србија повуче своје добровољце из Угарске и утиче на помирење Срба и Мађара. Пошто нису добили одговор од српске владе, они су покушали да делују посредством Бистрановског, који је 11. маја прешао из Београда у Панчево, где је примљен у мађарску војску са чином пуковника.⁸¹ Да би омогућио успешност своје мисије, Бистрановски је без Перцелове сагласности саставио мировни план у шест тачака, према којем се Србима у „Војводовини Србској“ нудио аутономни статус, а што је било у супротности са циљевима мађарске револуције.⁸² У прилог

⁷⁹ Извештаји француских дипломата из Београда, бр. док. 43, 47, 78, 79.

⁸⁰ С. М. Соловьев, *Россия, Австрия и Англия во время движений 1848 и 1849 годов*, Русская старина XI (ноябрь 1877), 424–426; АС, ИГ, 497, С. П. Книћанин И. Гарашанину, Мошорин, 2/14. мај 1849; Исти – Истом, Мошорин, 6/18. мај 1849; Исто, 475, А. Симић И. Гарашанину, Букурешт, 13/25. мај 1849.

⁸¹ АС, ИГ, 620, М. Перцел висококласном Књажеско-Србском Правитељству, војни стан код Панчева, 8. мај 1849; Исто, 517; Исто, 545, Л. Бистрановски И. Гарашанину, Панчево, 15. мај 1849; Исто, 593, [Исти] – Истом, Панчево, 19. мај 1849; Исто, 561; *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 298, 299; *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 55; *A Magyarországi 1848–49 – iki Szerb Fölkelés története*, III, бр. док. 822; М. Екмечић, *Гарашанин, Чарториски и Мађари*, 47–48.

⁸² АС, ИГ, 561, Ј. Колман И. Гарашанину, Панчево, 22. мај 1849; Ђ. Шпира, *Покушаји генерала Перцела у пролеће 1849. да се умире Срби у Угарској*, Зборник за историју 21 (1980), 139–145. Циљ мађарске револуције је био „стварање суверене национал-

томе да је самоиницијативно наступао, сведоче разговори које је током маја и првих дана јуна 1849. године водио са Гарашанином у Београду и Книћанином у Мошорину. Гарашанину је говорио да ће Мађари помоћи Србима да ослободе своје сународнике у Турској, док је 4. јуна приликом састанка са Книћанином рекао да Срби треба да се са „Мађарима сложе и против Аустрије војују, под тим условом, да се Србима Аустријским и турским Краљевство даде и слобода с Мађарима једнака и да ова два народ у савезу буду“. Међутим, активност Бистрановског није уродила плодом. Иста ситуација је била и са Леноаром, који је требало да делује у садејству са Бистрановским.⁸³ Разлог томе је био тај што је Илија Гарашанин у пролеће 1849. године био убеђен у пораз мађарске револуције, те стога није хтео да везује Србе за изгубљену ствар.⁸⁴ Из тог разлога је Гарашанин писао Книћанину да не верује Бистрановском: „Господине, сматрајте сваког ко је с Маџарима за непријатеља и неверујте им ништа. То су вам мутнице светске, које иду свет да преврте. Ви сте га добро одбили, а други пут му кажите да вам више и не долази. Он и његово друштво немају никаква поверења код нас: ми их за непријатеље Србства сматрамо... Рат са Маџарима и ништа друго, то ја видим за нужно и само тако се може Србство од њих ослободити... Не верујте мутницама пољским и докажете им да сте ви генерал, а не дипломата.“⁸⁵

У оквиру напора да се омогући успех мађарском покрету, одржана је 18. маја 1848. године једна конференција у стану кнеза Чарториског у Паризу, на којој су били присутни мађарски и чешки представници, али не и јужнословенски. Главни закључак на конференцији је био да се на развалинама Хабзбуршке монархије треба створити једна федеративна угарска држава, у чији састав би могла ући и пољска Галиција. Да би се план реализовао, било је потребно да угарска дијета састави један свечан акт који би садржао одлуке конференције. Акт би био упућен народима Хабзбуршке монархије, који би се позвали да прихвате одлуку конференције и да своје оружје окрену против непријатеља, тј.

не државе, која ће од раздвојених етничких делова створити јединствену нацију“. М. Екмечић, *Срби на историјском раскрсју*, Београд 1999, 23.

⁸³ АСАНУ, Заоставштина Драгослава Страњаковића – II део, 14556/256, Извештаји аустријских конзула из Београда, 28. фебруар 1855; АСАНУ, СК, 7051/840, Л. Бистрановски – С. П. Книћанину, Панчево, 23. мај 1849; *A Magyarországi 1848–49 – iki Szerb Fölkelés története*, III, бр. док. 808, 822; *Извештаји француских дипломата из Београда*, бр. док. 81. Д. Страњаковић погрешно наводи да је до састанка Бистрановског и Книћанина дошло 6. јуна. *Држање Србије према Аустрији и Мађарима 1848–49*, Југословенски историски часопис 3–4 (1935), 415.

⁸⁴ „Маџар ће морати бити побјеђен пре или после, и ондај Србима ако су с њима држали, никакве ползе, а још мање какве изјеге, неће бити...“ [подв. А. С.]. *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 291.

⁸⁵ *Преписка Илије Гарашанина*, бр. док. 309.

ратили; а ја им кажем: Гди је требало ми смо иј тукли толико смо кадри били, ал сад, будући иј срећа њина туче, ми и остављамо, нити нама приличи несретне убијати или помагати да се убијају.“⁹⁵

Увидевши да је политика Француске и пољске емиграције у супротности са циљевима српске националне политике, Илија Гарашанин је у пролеће 1849. године почео да се води мишљењем, које је изрекао годину дана раније, да „Турци недаду ништа само док им се не отме“.⁹⁶ Сходно томе, Гарашанин је у марту 1849. године отпочео систематски и плански да ради на припреми устанака Срба и других хришћана у Османском царству.⁹⁷

Aleksandar Savić

The Principality of Serbia, France and Polish emigration in tome of Revolution 1848–1849

Summary

Since the February riots in France in 1848 shook most of the Europe, Serbian politicians thought it was the right time to resolve the Serbian national issue in Turkey. Finding that the status of Slavic Christians in the Ottoman Empire is unbearable, and that they may rebel at any time, but that Serbia is having control of them, Serbian leadership had a desire to show that the best solution would be for the Balkan Christians to find themselves within the same common state with the Principality of Serbia, that would be under the high sovereignty of the Sultan. Leading statesman in Serbia at that time, Ilija Garasanin, had certain hopes that Serbia would receive support for this issue from France and Polish emigration. However, the interest of France was the preservation of the Ottoman Empire, that would undergo certain reforms, that would strengthen the Empire from within and enable resistance to Russia, that aimed to possess Bosphorus strait and Dardanelle and enter the Mediterranean. On the other hand, the Serbian national policy was different from the policy of the Polish emigration. While the Principality of Serbia actively assisted the Serbian movement in Vojvodina, that was directed against the Hungarians, the Polish took mass participation in the Hungarian revolutionary movement, aiming to transfer the revolution to Polish territories within Russia, and start the restoration of their own country. These circumstances influenced Ilija Garasanin to start systematic and planned preparations of the uprising of Balkan Christians in the spring of 1849, that would be supported by Serbia, which would result in liberating and uniting Serbian countries under Turkish rule.

⁹⁵ Прейиска Илије Гарашанина, бр. док. 351.

⁹⁶ АСАНУ, ИЗ, 14343/6, К. Николајевић И. Гарашанину, Цариград, 31. мај/12. јун 1848.

⁹⁷ За више о томе види: Д. Страњаковић, *Политичка пројатанга Србије у јујословенским покрајинама 1844–1858. године*, Београд 1936, 12 33; М. Јагодић, *нав. дело*, 118–125.